

Стельмах А.Г.,
методист лабораторії методичного забезпечення,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

ГОТУВАТИ УЧНЯ ДО НАВЧАННЯ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ ПОТРІБНО ТУТ І ЗАРАЗ

Дистанційне навчання, яке вимушено було введено для учнів у зв'язку із пандемією коронавірусу, висвітлює цілий ряд проблем в організації освітнього процесу, що не вирішувалися на належному рівні в звичайних умовах. Найголовніша з них – несформованість в учнів навичок та умінь самостійно вчитися. Це призвело переважну більшість наших здобувачів освіти як у місті, так і в сільській місцевості (засвідчило вивчення) до перевантаження, стресових станів, відмови окремих взагалі хоч щось робити, особливо тих дітей, кому в сім'ї нікому було допомогти. Було значне випробування для педагогів та батьків.

Безперечно, учень, який вміє вчитися, з будь-яким викликом може справитися, бо він знає, як це робити. А учень, який не вміє вчитися, опиняється, образно кажучи, перед дверима, які перед ним зачиняються.

Отже, вміння вчитися було, є і буде фундаментальною основою в діяльності людини щодо самовдосконалення, самореалізації, врешті-решт, щодо виживання у цьому складному світі.

Усім нам відоме прислів'я «*Вік живи, вік учиись!*». Актуальність народної мудрості підтверджено нашою державною нормативною освітянською базою, зокрема, Концепцією реформування загальної середньої освіти «*Нова українська школа*», де визначено ключові компетентності, якими повинні оволодіти наші випускники, серед них – «*Уміння вчитися впродовж життя*».

Спільними ж для всіх компетентностей є наступні вміння: «*читати і розуміти прочитане; висловлювати думку усно і письмово; критично мислити; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; вміння вирішувати проблеми; оцінювати ризики та приймати рішення; конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді*».

«За експертними оцінками, – зазначено у Концепції, – найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими вміннями».

Сучасна статистика засвідчує, що до 2030 року з'являться 186 нових професій. 57 зникнуть взагалі. 63 % теперішніх дітей будуть працювати в професіях, яких сьогодні ще не існує, адже постійно і швидко відбуваються суттєві зміни в багатьох галузях сучасної науки та техніки...

І тут не буде зайвим прислухатися до думки соціолога Елвіна Тоффлера, який стверджує, що *«безграмотними у 21 сторіччі будуть не ті, хто не вмів читати та писати, а ті, хто не вмів вчитися, довчатися та перевчатися»*.

Як бачимо, у наш шалений ніким непердбачуваний час уже немає більше знань та вмінь назавжди, немає більше роботи назавжди...

Звідси висновок: сьогоднішня школа має стати для наших дітей школою майбутнього, де головною місією є підготовка випускника до самостійного безперервного навчання.

Тож готувати учня до навчання упродовж життя необхідно тут і зараз. І це потрібно робити цілеспрямовано та інтенсивно, нічого не відкладаючи на потім...

Звичайно, наше шановне вчительство прикладає максимум інтелектуальних і фізичних зусиль, ініціативи і творчості задля одержання позитивних результатів у своїй складній і шляхетній праці. Маємо окремі успіхи, коли в школі вчитель подбав про оволодіння учнем інструментарієм здобуття знань. Але мова йде не про окремі надбання, а про масштабне невміння учнів вчитися.

Із чим це зв'язано? Відповідь тут проста (враховуємо наукову думку) – із способами навчання, які використовує вчитель на уроці, адже урок є основною одиницю освітнього процесу. Побутує думка, що який урок – такий і вчитель, така і школа, такий і випускник, такий і громадянин. *«Що посієш – те і пожнеш. Якщо посієш просо, то пшениці не збереш»* – наголошували народні мудреці.

Урок, який прийшов до нас із XVII століття, майже не змінився щодо включення кожного учня в освітній процес, хоча в сучасних документах задекларовано особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний підхід. Можемо почути такий іронічний вислів серед педагогів: *«Уже так пояснював увесь урок, що аж сам зрозумів, а вони – ні!»* Доведено, що за одинадцять років навчання в школі, спілкування учня на уроці становить в середньому 10 %. І тих «чомучок», які прийшли в перший клас, зменшується з кожним роком навчання. Основний аргумент – бояться запитувати, щоб «над ними не сміялися, не принижували за незнання, не завдавати вчителю клопоту».

Залишаючи учня пасивним, а не активним суб'єктом, скоріше об'єктом впливу, позбавляючи його людського природного спілкування, ми забираємо у нього можливості виявляти самостійність у розвитку особистісних якостей. Прочитуємо американського педагога Д. Нормана: *«Дивно, що ми хочемо, щоб учні навчалися, і все ж дуже мало навчаємо їх учінню. Ми розраховуємо на те, щоб учні розв'язували проблеми і майже не знайомимо їх із цими процесами. Ми іноді вимагаємо запам'ятати чималу частину матеріалів – і не говоримо про вміння запам'ятовувати. Настав час ліквідувати цей недолік в освіті учнів, розробити навчальні дисципліни з учіння, розв'язування проблем, запам'ятовування. Необхідно сформулювати загальні принципи, як навчатися і навчати цих принципів учнів»*.

Альберт Ейнштейн також наголошував на тому, що *«вирішальне значення має не стільки оволодіння багажем конкретних знань і навичок, скільки вироблення здібностей щодо їх одержання»*.

Отже, функція сучасного вчителя змінюється у зв'язку із суттєвими змінами у всесвіті. Сьогодні його місія – не навчати учнів, не «фарширувати» безмежною кількістю матеріалу, нехай і дуже важливого, а допомагати оволодіти умінням навчатися, самостійно здобувати необхідні знання і допомагати вивести кожного учня на його життєву дорогу, а не на свою.

Тому кожен педагог має оволодівати функціями новатора, партнера, коуча, тьютора, ментора, фасилітатора, модератора..., щоб перейти від системи «вчитель навчає» до системи «учень навчається вчитися під керівництвом учителя». І тут нам аж ніяк не обійтися без використання в освітньому процесі колективного способу навчання у парах змінного складу, який має стати основним, у поєднанні із традиційними способами (формами) навчання (індивідуальний, парний, груповий), постійно їх удосконалюючи.

Першовідкривачем саме такого способу навчання був Рівін Олександр Григорович. Дане унікальне відкриття він здійснив у нашому краї - Корнинській школі Попільнянського району (1918 р.) і дав йому назви: «корнинський метод», «співдіалог», «оргдіалог», «талгенізм».

Педагог-новатор зазначав: «Основні методи нашої роботи: три чверті часу – діалогічне складання (оргдіалог), час, що залишився – самостійна робота та виступи учнів. Такий підхід виключає зубріння, натаскування, механічне запам'ятовування. Учень засвоює швидко і якісно те, що одразу ж застосовує в діяльності або передає іншому. Система взаємонавчання змінює людей».

Головним у «корнинському методі» є діалог на рівні учень–учень.

Але діалог розглядається не тільки як форма навчання, а як спосіб людських відносин – взаємоповага, взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємодоповнення, взаємозбагачення, співпереживання, співтворчість.

Звичайно, корені вимог до взаємоспілкування знаходяться у народній мудрості. («Гарне поле пшоном, а бесіда розумом». «Коли говориш – думай». «Разом добре співати, а говорити треба по окремо». «Я йому про Хому, а він мені про Ярему»).

Наукове обґрунтування практичного досвіду Рівіна О.Г., який має світове значення, здійснив український вчений-дидакт-практик, дійсний член Міжнародної педагогічної академії (1986–2008 рр.) Дяченко Віталій Кузьмич. Даний досвід отримав назву «колективний спосіб навчання у парах змінного складу».

В. Дяченко зауважував: «Без спілкування, коли змінюються партнери, не було б людської цивілізації, не відбувалося б індивідуального розвитку людини. Як проходить спілкування, то так і тільки так може проходити навчання. Тому без використання колективного способу навчання у парах змінного складу модернізувати систему освіти неможливо, можливі лише несуттєві зміни».

Задля підтвердження цінності даного відкриття зішлемося на висновки наукових досліджень різних історичних епох та практичний досвід, щоб закцентувати увагу на важливості використання саме даної наукової ідеї, якщо ми бажаємо змін суттєвих. Адже «практика без науки – сліпа, а наука без практики – німа».

Отож формула успіху в навчанні:

- Принцип етнопедагогіки – «Що знеш сам – навчи іншого».

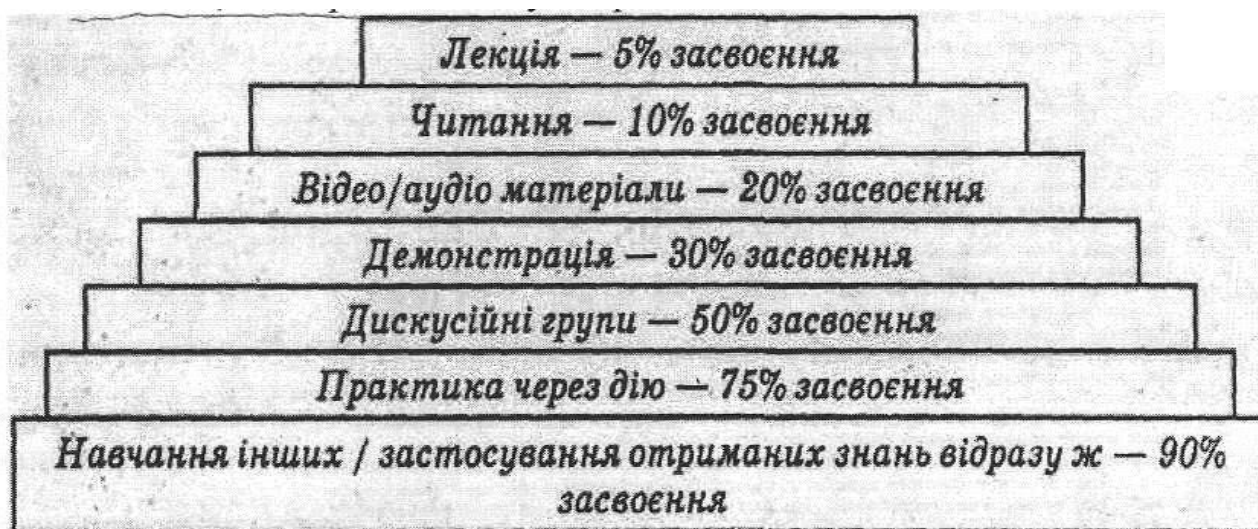
- Я. Коменський: «Як можна більше запитувати; те, що запитували – засвоювати; те, що засвоїли – передавати іншим».

- Й. Песталоцці: «Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути повідомлені в готовому вигляді, кожен повинен цього досягнути власною діяльністю».

- І. Підласий: «Без діалогічності не вийде взаємодії, оскільки будь-яка спільна діяльність потребує уміння домовлятися, вступати в діалог. Саме наявність та якість діалогу свідчить про ступінь реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу».

- М. Романенко: «За колективного способу готовність до навчання іншого стає головною мотивацією, стимулом, засобом активізації власної діяльності. Учень навчає іншого того, що вивчає сам. Саме вивчає, а не вивчив. Дієслово незавершеної дії в даній методиці визначає її суть. Оптимальне поєднання близької і дальньої мети навчання – саме і є та головна ланка освітньої системи, взявшись за яку, можна витягти з прірви глобальної кризи весь ланцюг освітянських проблем».

- «Піраміда навчання», розроблена на основі досліджень Національним тренінговим центром США у 80-х рр. минулого століття, ілюструє різні рівні ефективності організації навчального процесу.

Як бачимо, найефективнішим є навчання інших, застосування отриманих знань відразу ж.

Практичний досвід використання способів побудови навчального процесу на основі історично сформованої (природної) структури взаємоспілкування має

місце в багатьох країнах. Так, наприклад, у Республіці Казахстан на курсах підвищення кваліфікації педагогів загальноосвітніх шкіл використовується Кембриджська Програма, в основу якої покладено діалогове навчання, що є головною складовою колективного способу. В Ізраїлі головним показником в процесі проведення освітньої реформи стало запровадження навчання учнів у парах змінного складу, про що їхні представники освіти ділилися досвідом в Україні на одному із форумів.

Отже, педагогічне відкриття Рівіна-Дяченка є важливим і актуальним в освітній царині. Колективний спосіб навчання у парах змінного складу віднесено науковцями зарубіжжя, в тому числі і в нашій країні, саме до інноваційних (О.І. Пометун, О.Я. Мариновська, О.І. Дубасенюк, доктори педагогічних наук).

Ідеї колективного способу навчання успішно використовуються у багатьох країнах світу завдяки активній підтримці, розвитку та популяризації послідовниками Рівіна-Дяченка. Розширюється створення обґрунтованої наукової бази (захищено більше десяти дисертацій саме із КСН); друкується спеціалізована література про вклад у науку та практику (М.А. Мкртчян, Л.В. Бондаренко, О.С. Соколов, В.Б. Лебединцев, К.П. Захаров, І.Г. Литвінська); проводяться щорічні Рівінсько-Дяченківські дидактичні читання, конференції у Красноярському ІУВ, де в останні роки працював В. Дяченко (помер у 2008 році); випускається журнал «КСН»; відкрито віртуальний музей Дяченка ... Саме у Красноярському краї В.К. Дяченко отримав визнання і свободу щодо теоретичного обґрунтування, розвитку і практичного впровадження «корнинського методу».

Заслужує також на увагу розробка багатьох методик колективного способу навчання у парах змінного складу (вивчення текстового матеріалу; взаємообміну завданнями; взаємоперевірки індивідуальних завдань, взаємотренажу, постановки навідинних питань, розв'язування задач і прикладів за підручником; проведення взаємних диктантів; вивчення віршів; роботи з питальником).

Розроблений методичний комплекс надпредметних програм «Навчання в діалозі – вчити вчитися» на допомогу освітянам для оволодіння учнями алгоритмом самостійно навчатися, думати і діяти. У даний комплекс увійшли програми «Робота із словником», «Алфавіт», «Вдумливе і осмислене читання за абзацами», «Усна мова» і «Писемна мова», що є супутніми програмами для успішної реалізації технології роботи за методикою О. Г. Рівіна).

Має місце практичний педагогічний досвід щодо проведення «чотирьохактних» уроків, на яких успішно використовуються усі чотири способи навчання, з перевагою колективного способу у парах змінного складу.

Сьогодні в умовах карантину також апробується дистанційне навчання учнів у парах змінного складу (автор даного проекту Г.О. Громико, Німеччина), що полегшує роботу як вчителя, так і учнів, при цьому покращує загальний результат та зберігає комунікативну взаємодію учень-учень у цій складній ситуації, що має значну соціальну вагу.

Звернемося ж до висновків учителів-практиків, які у своїй педагогічній діяльності впроваджують ідеї досвіду педагога-новатора О.Г. Рівіна, та учнів, для кого і придумано даний спосіб навчання.

Вчителі

- «Кожна дитина може поспробувати себе як в ролі керівника, так і в ролі виконавця, що, безперечно, являє собою позитивний соціальний досвід». «Така організація уроку дозволяє вчителю формувати в учнів не лише предметні знання і уміння, але і працювати над іншими компонентами змісту освіти: умінням комунікації, навичками колективної праці, самостійного здобуття знань, моральними та правовими нормами соціального життя». «Учні при роботі в парах змінного складу відчують себе більш комфортно, вільно і достататньо впевнено, відчують себе господарями уроку». «Учитель, звільнившись від значної частки фронтальної роботи з класом, відповідно збільшує час для індивідуальної допомоги учням. Але ми також потребуємо науково-методичної допомоги для удосконалення». «У випадку невдачі учень не залишається один на один зі своєю проблемою, так як така форма уроку передбачає спільне вирішення навчальних завдань, а це означає – допомога дітей один одному, що в житті надзвичайно важливо».

Учні

- «Мені подобається робота в парах тим, що ми передаємо свої думки, почуття один одному, вчимося почути кожного». «Дуже цікаво навчатися в парах змінного складу, тому що я роздумую, розумію все дуже добре і треную розум». «Мені подобається, що ми рухаємося, менше буде проблем зі здоров'ям». «Колективні заняття в школі – це дуже круто, тому що я краще розумію пояснення однокласника, ніж учителя. Якщо у тебе щось не виходить, тобі допоможуть. Я почала краще вчитися». «Ми находимо спільну мову в парах змінного складу, думаємо, не боїмося помилитися, допомагаємо і переживаємо один за одного». «Тішусь, що ми не дивимося щоденно один одному в спину, а в очі, постійно спілкуємося. Але коли б це було так на всіх уроках».

Дані рефлексивні висновки дають можливість осмислити цінність науково обґрунтованого, апробованого, конкретного та дієвого нашого вітчизняного за походженням «корнинського методу», щоб активно використовувати його для виховання молодого покоління і в нашій країні.

Проте, на превеликий жаль, імена Рівіна і Дяченка, їхні відкриття і досі залишаються невідомими широкому загалу освітян у нашій країні, в тому числі і в нашій області. Звичайно, не їхня тут вина, а скоріше – наша біда. Такі «невідомі» українці, які зробили неоціненний внесок у світову педагогічну науку і практику та багато інших Великих українців, які впливали на зміну світу, через різні історичні та політичні обставини, «інакшемисліє» змушені були шукати долю в інших світа. То чи не пора їхні імена, їхні ідеї, народжені тут, у нас, активно повертати додому, удосконалювати їх і розвивати. Чи не так?

Адже сьогодні наш учитель, який має бажання долучитися до використання даних ідей, позбавлений для опрацювання відповідних ґрунтовних вітчизняних наукових джерел, методичних матеріалів, узагальненого досвіду. Відсутня також дієва систематична науково-методична допомога. Немає підтримки державними освітянськими структурами зверху до низу.

Залишається один вихід – звертатися до російсько-мовного зарубіжжя та до декількох конкретних напрацювань, які є у нас. А саме: М.І. Романенко, професор кафедри філософії, доктор філософських наук КЗ вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР (потужні публікації з тем: «Коллективный способ навчання у парах змінного складу: ефективний і перспективний метод», «Революція в освіті починається з мотивації»); С.О. Карплюк, викладач Житомирського держ. університету ім. І. Франка, кандидат педагогічних наук (тема дисертації «Технологія підготовки майбутніх учителів математики до організації взаємонавчання учнів основної школи»); С.О. Скворцова, викладач Житомирського держ. університету ім. І. Франка («Застосування елементів концепції В.К. Дяченка про колективні способи навчання на уроках математики під час вивчення теми «Множення і ділення у межах 1000»); А. Г. Стельмах, Г.Й. Опанасюк, О.В. Гаврилко, Л.В. Мигловець (інформ.- метод. посіб. «Корнинський метод» – погляд крізь століття», який, до речі, включено в каталог Національної бібліотеки України ім. Вернадського. У посібнику зроблено огляд історичних віх «корнинського методу» та висвітлено досвід роботи педагогів-ентузіастів Корнинського опорного освітнього закладу І–ІІІ ст. та ЗОШ І–ІІІ ст. № 7 м. Новограда-Волинського); А. Кузнецов, учитель міста Хмельницького («Коллективный способ навчання» – ефективна педагогічна методика О.Г. Рівіна – В.К. Дяченка»).

Та, мабуть, час масового використання ідеї колективного способу навчання у парах змінного складу в практичній діяльності педагогів(у тому числі в нашій області, де ми мали б «грати першу скрипку») ще не настав (самотужки спрацьовують лише окремі). Можливо, ми ще не дозріли. Як кажуть у народі: «Всякому овочу свій час». Однак є впевненість, що прискорити даний процес під силу нашому ОППО. Варто лише виявити бажання, за що були б безмежно вдячні учні, вчителі, батьки і в кінцевому підсумку – суспільство.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової української школи. URL : <http://nus.org.ua>.
2. Закон України «Про освіту». URL : [//zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-IS](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-IS).
3. Дьяченко В.К. Новая дидактика. М. : Народное образование, 2001. 496 с.
4. Дьяченко В. К . (2001) Корнин и опыт «Дикого вуза». М. : Народное образование, 2005.
5. Дьяченко В.К. Дидактика: учебное пособие для системы повышения квалификации работников образования : в 2-х томах. М. : Народное образование, 2006. Т. 1. 400 с. Т. 2. 384 с.
6. Мкртчян М.А. Начало новой дидактики. *Инновации в образовании*. № 7. 2012. С. 47–57.

7. Мкртчян М.А. Общие методики коллективных учебных занятий. Красноярск, 2017.
8. Бондаренко Л.В. Изучение учебных и научных текстов в диалоге. Методика : сборник научно-методических материалов. Красноярск : КК ИПК РО, 2015. 184 с.
9. Карплюк С. О. Досвід Рівіна-Дяченка у проєктуванні методів взаємонавчання. *Вісник Житомирського державного університету*, 43, Педагогічні науки.
10. Стельмах А.Г., Опанасюк Г.Й., Гаврилко О.В., Мигловець Л.В. Корнинський метод – погляд крізь століття : інформ.-метод. посіб. Житомир : Рута, 2019. 159 с.